

Siyasi Düşünce Tarihi Neden Eski Yunan'la Başlar? İki Farklı Yaklaşımın İncelenmesi

Fatih Demirci

0000-0002-1030-6762

Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
Afyonkarahisar, Türkiye
ror.org/03a1crh56
fdemirci@aku.edu.tr

Öz

Hepimiz “Tarih Sümer’le başlar” diye biliriz ama herhangi bir siyasal düşünce tarihi kitabına bakıldığında siyasi düşüncenin çoğunlukla Platon’dan başladığını/başlatıldığını, bazen de ondan biraz daha öncesi olan Doğa filozofları, Sofistler ve Sokrates’ten bahsedildiğini görürüz. Hemen her şeyin özellikle de siyasi düşünce tarihinin Eski Yunan’la başlamasının ya da başlatılmasının sebebi nedir? Tarihsel kayıtlar mı öyledir, yoksa bu bilinçli bir tercih midir? Bu konu, belki gözden kaçan ama üzerinde durulması gereken önemli bir konu gibi görüldüğü için muhtemel cevapları ele almakta yarar var gibi görünüyor. Siyasi düşünce tarihinin Eski Yunan’la başlamasının/başlatılmasının iki muhtemel cevabı var gibi görünmektedir. 1- *Subjektif Gerekçe*: Avrupamerkezcilik (Eurocentrism) olarak niteleyebileceğimiz gerekçedir. Pierre Beaudet’nin de vurguladığı üzere, her şeyin tarihinin Eski Yunan’la başlatılması, tarihsel bir zorunluluk değil bilinçli bir tercihtir. Her şeyin Avrupa’yla başladığı, Avrupa medeniyetinin her şeyin kökeninde olduğuna dair inancının bir sonucu olarak her şeyin tarihinde Eski Yunan’a kadar gidilir ve oradan geriye bilinçli olarak gidilmez. Çünkü ondan sonra artık Doğu başlar. Bu durumda da Batının kökeninde “Doğu” yer almış olacak ve Avrupamerkezcilik düşüncesi sulandırılmış olacaktır. 2- *Objektif Gerekçe*: Siyasi düşünce tarihinin Eski Yunan’la başlaması, Avrupamerkezciliğin tercih edilmesinden değil, objektif tarihsel verilerin incelenmesinin bir sonucudur. Zira, dünya bilim tarihinde bilime çeşitli toplumlar çeşitli katkılarda bulunmuşlardır. Yunanlıların bilim tarihine en büyük katkısı ise, soyutlama ve teorileştirmedir. Nasıl ki sadece somut bir sorunu çözmek için -Nil nehrinin yılda bir kere taşması sonrasında tarlaların sınırlarını bulmak için- yer ölçümü yapan Mısırlılar geometriyi bulduğu halde Yunanlılar onu soyutlaştırarak ve teorileştirerek bilim tarihine katkıda bulunmuşlardır, aynı şekilde siyasetin pratiği de dünya tarihi kadar eski bir olgu olduğu halde siyasetin teorisine dair Yunanlılardan daha önce yazılmış ve günümüze ulaşmış bir eser mevcut değildir. Geometride olduğu gibi siyasette de Yunanlıların bilime katkısı, soyutlama ve teorileştirme olmuştur. O halde siyaset teorisini Eski Yunan’la başlatmak, Avrupamerkezci bir bakış açısına sahip olmanın değil, objektif bilimsel verilerin bir sonucudur.

Anahtar Sözcükler

Siyasi Düşünce Tarihi; Eski Yunan; Geometri; Eski Mısır; Avrupamerkezcilik; Soyutlama; Teorileştirme

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma, siyasi düşünce tarihinin neredeyse her zaman Eski Yunan'la başlatılmasının iki gerekçesini incelemeyi amaçlar.
- Bu iki gerekçeden biri Avrupamerkezcilik, diğeri ise, Yunanlıların geometride olduğu gibi siyaseti soyutlamaları ve teorileştirmeleridir.
- Avrupamerkezcilik, Avrupa'nın 15. yüzyıldan itibaren kendisini merkeze koyarak tarihi yeniden yazmasına dayanan etnik merkezci bir bakış açısıdır.
- Antik Yunanlılar, geometriyi soyutlaştırdıkları gibi siyaseti de soyutlaştırmışlar ve siyaset teorisine dair bilinen ilk eserleri Yunanlılar yazmıştır.
- Siyasi düşünce tarihinin Antik Yunan'la başlatılması, Avrupamerkezciliğin değil objektif bilimsel verilerin ve bilimsel dürüstlüğün bir sonucudur.

Atıf Bilgisi

Demirci, Fatih. "Siyasi Düşünce Tarihi Neden Eski Yunan'la Başlar? İki Farklı Yaklaşımın İncelenmesi". *Eskiyeni* 55 (Aralık 2024), 1547-1566.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1466240>

Makale Bilgileri

Etik Beyan

Bu makale, 21-22 Aralık 2023 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde düzenlenen Siyasal Düşünceler Tarihinde Kanonlar Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan tebliğin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş tam metnidir.

Geliş Tarihi

06 Nisan 2024

Kabul Tarihi

08 Kasım 2024

Yayın Tarihi

20 Aralık 2024

Hakem Sayısı

İki İç Hakem - İki Dış Hakem

Değerlendirme

Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik Taraması

Yapıldı - intihal.net

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Etik Bildirim

eskiyenedergi@gmail.com

S. Kalkınma Amaçları

10 Eşitsizliklerin Azaltılması

16 Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar

Lisans

CC BY-NC 4.0

Why Does the History of Political Thought Begin with Ancient Greek? Examination of Two Different Approaches

Fatih Demirci

0000-0002-1030-6762

Afyon Kocatepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Afyonkarahisar, Türkiye

ror.org/03a1crh56

fdemirci@aku.edu.tr

Abstract

We all know that “History begins with Sumer”, but when we look at any history of political thought book, we see that political thought mostly started with Plato, and sometimes the Natural philosophers, Sophists and Socrates, who were a little before him, are mentioned. What is the reason why almost everything, especially the history of political thought, started or was initiated with Ancient Greece? Does it depend on the historical records or is it a conscious choice? Since this issue seems like an important issue that may be overlooked but needs to be emphasized, it seems useful to consider possible answers. There seem to be two possible reasons to why the history of political thought begins with Ancient Greece. 1- Subjective Reason: This is the reason that we can describe as Eurocentrism. As Pierre Beudet emphasizes, starting the history of everything with Ancient Greece is not a historical necessity but a conscious choice. As a result of the belief that everything started with Europe and that European civilization is at the origin of everything, the history of everything goes back to Ancient Greece and does not consciously go back from there. Because after that, the East begins. In this case, the “East” will be at the origin of the West and the idea of Eurocentrism will be diluted. 2- Objective Reason: The fact that the history of political thought begins with Ancient Greece is a result of examining objective historical data, not because of the preference for Eurocentrism. Because, in the history of world science, various societies have made various contributions to science. The greatest contribution of the Greeks to the history of science is abstraction and theorization. Just as the Egyptians, who measured the ground just to solve a concrete problem - to find the boundaries of the fields after the Nile River flooded once a year - discovered geometry, the Greeks contributed to the history of science by abstracting and theorizing it, in the same way, the practice of politics is a phenomenon as old as world history. However, there is no work on the theory of politics written before the Greeks that has survived to the present day. In politics, as in geometry, the Greeks’ contribution to science was abstraction and theorization. Therefore, starting political theory with Ancient Greece is not a result of having a Eurocentric perspective, but a result of objective scientific data.

Keywords

History of Political Thought; Ancient Greece; Geometry; Ancient Egypt; Eurocentrism; Abstraction; Theorization

Highlights

- This study aims to examine two reasons why the history of political thought almost always begins with Ancient Greece.
- One of these two reasons is Eurocentrism, the other is that the Greeks abstracted and theorized politics, as in geometry.
- Eurocentrism is an ethnocentric perspective based on Europe's rewriting of history by putting itself at the center since the 15th century.
- The Ancient Greeks abstracted politics just as they abstracted geometry, and the first known works on political theory were written by the Greeks.
- Starting the history of political thought with Ancient Greece is a result of objective scientific data and scientific honesty, not a result of Eurocentrism.

Citation

Demirci, Fatih. "Why Does the History of Political Thought Begin with Ancient Greek? Examination of Two Different Approaches". *Eskiyeni* 55 (December 2024), 1547-1566.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1466240>

Article Information

<i>Ethical Statement</i>	This article is the revised and improved full text of the paper presented orally at the Symposium on Canons in the History of Political Thought held at the Faculty of Political Sciences of Istanbul University on 21-22 December 2023, but the full text was not published.
<i>Date of submission</i>	06 April 2024
<i>Date of acceptance</i>	08 November 2024
<i>Date of publication</i>	20 December 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Development Goals</i>	10 Reducing Inequalities 16 Peace, Justice and Strong Institutions
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Tarih, neyle ya da kimle başlar sorusu, tarih yazıcılığının ele aldığı önemli sorulardan biridir. Tarih bazen yazıyla başlatılır, bazen Sümerlerle bazen de başka bir kavimle. Tarihin neyle başladığına dair yaygın kabuller olsa da neyle başlamadığı kesin gibidir: Eski Yunan'la. Oysa objektif olarak yazılan bir dünya tarihi kitabı yakından incelendiğinde, yazılı tarihin başlangıcı olarak kabul edilen Sümerler MÖ 3000'lere kadar gittiğine göre (Kramer, 2002, 13), tarihin Yunanlılarla başlamadığı hatta Eski Yunan'ın, tarihin başlangıcına değil belki ancak ortalarına denk geldiği görülecektir.

Türkiye'deki lise ders kitaplarını Avrupamerkezcilik açısından inceleyen bir makalede, Lise 9. Sınıf tarih ders kitabında, “hikayeci”, “öğretici” ve “araştırmacı” olmak üzere üç tarz tarihçilik olduğu bahsedilirken, bu tür tarihçiliklere örnek olarak da ilk ikisinin Antik Yunan'dan (Herodot, Thukydides) birisinin ise çağdaş Türk tarihçilerinden isimlerin seçilmiş olmasının, bilinçaltında sanki “Tarih Sümer'de değil de Antik Yunan'da başlar” gibi bir duruma yol açtığı için (Şimşek, 2013, 201) eleştirildiği görülmektedir. Oysa bu durum sadece lise tarih ders kitaplarıyla sınırlı bir durum değildir, genel anlamda tarih, özelde de siyasi düşünce tarihi için de geçerli bir durumdur.

Ayrıca herhangi bir şeyin tarihi incelendiğinde onun genellikle Eski Yunan'la başlatıldığını görme ihtimalimiz oldukça yüksektir. Siyasi düşünce tarihi söz konusu olduğunda bu durum daha da belirginleşir. Herhangi bir siyasi düşünce tarihi kitabına bakıldığında, neredeyse hepsinin Eski Yunan'la başladığı görülür. Örneğin;

1) Leo Strauss ve Joseph Cropsey'in birlikte derlediği *History of Political Philosophy*, Yunan tarihçi Thucydides'le,

2) Alan Ryan'ın *Siyasal Düşünce Tarihi* olarak çevrilen kitabı Herodot'la,

3) George Sabine'nin *A History of Political Theory* kitabı Atina kent devletiyle,

4) Jean Touchard'ın Türkçe'ye *Siyasal Düşünceler Tarihi* olarak çevrilen kitabı Yunan ve Helen Dünyası'yla,

5) Donald Tannenbaum'un *Siyasal Düşünce Tarihi* olarak çevrilen kitabı Platon'la başlar.

6) Ayferi Göze'nin *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler* kitabı Eski Yunan'da polis düzeniyle başlar. Bazı kitaplar ise Siyasi Düşünce Tarihini değil Batı Siyasi Düşünce Tarihini anlattığını ifade eden başlıklarla yayınlanmıştır ve onların da Eski Yunan'la başladığı görülür. Örneğin;

7) Mehmet Ali Ağaoğulları'nın kitabı *Batıda Siyasi Düşünceler* adını taşır ve Yunan polisiyle başlar.

8) Jeffrey Abramson'un Türkçe'ye *Minerva'nın Baykuşu*, *Batı Siyasi Düşünce Tarihi* olarak çevrilen kitabı Platon'la başlar.

9) J.S. McClelland'ın *A History of Western Political Thought* adlı kitabı da Yunanlılar bölümüyle başlar.

Bu konuda dikkat çeken birkaç istisna örneği ise;

1) Alaeddin Şenel'in *Siyasal Düşünceler Tarihi* kitabı,

2) Ateş Uslu'nun *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi 1, İktidarı Tanrılaştırmak (Eskiçağ'dan Feodalizmin Krizine)*,

3) Jacob Ben-Amittay'ın *Siyasal Düşünceler Tarihi* kitabıdır.

Şenel, Eski Yunan'dan önce Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'yu anlatmasının yanında, Eski Yunan'ın çağdaşı olan uygarlıklar olarak İran, Hindistan ve Çin'i inceledikten sonra Yunan düşüncesini ele alır.

Ben-Amittay, Asya ve Afrika'yı, Hindistan ve Mısır'ı inceledikten sonra Antik Yunan'ı ele almaya başlar.

Uslu ise, Tunç çağındaki tarımsal krallıkları ve Göçebe kabileleri, Mısır, Mezopotamya, Anadolu ve Ege havzasını inceledikten sonra Antik Yunan polisini incelemeye başlar.

Sonuçta, on iki siyasi düşünce tarihi kitabından dokuzunun Antik Yunan'la başladığı görülür ki, bu durum, siyasi düşünce tarihini Antik Yunan'la başlatan kitapların oranının %75 civarında olduğunu ve bu alandaki tüm kitapların ¼ üne tekabül ettiğini göstermektedir.

Samuel Noah Kramer'in *Tarih Sümer'de Başlar* kitabında belirttiği gibi, yazıyı buldukları için tarihin Sümerlilerle başladığı (Kramer, 2002, 53) genel kabul görmüş iken ve Sümerlerin yanında Mısırlıların, Hititlerin, Babillerin, Akadların, Asurluların, Fenikelilerin Yunanlılardan önce yaşadığı ve kendilerince medeniyete katkılar sağlamış oldukları, yine Antik Mısır'ın, Mezopotamya'nın, özellikle Babil'in matematik, tıp ve astronomi konusunda Antik Yunan'dan çok daha eski bir kültürel birikime sahip oldukları (Şimşek, 2012, 202) biliniyorken, genel olarak tarih ve özel olarak da siyasi düşünce tarihi neden Eski Yunan'la başlamaktadır?

İlk yazıyı -hatta Kramer'in kitabına bakılırsa aralarında ilk okulun, ilk meclisin, ilk mahkeme kararının da olduğu 39 ilki- Sümerler, ilk parayı Lidyalılar, ilk yerleşik tarımı Mezopotamyalılar bulduğuna göre, Yunanlılar her konuda da ilk değildir. O halde, "Tarihin Yunanlılarla başlatılmasının sebebi nedir?" sorusu, cevaplanması gereken ciddi bir sorudur.

Bu sorunun muhtemel iki cevabı olduğu görülmektedir. Bunlardan biri, subjektif gerekçe olarak Avrupamerkezcilik, diğeri de objektif bir gerekçe olarak Yunanlıların soyutlama ve teorileştirme becerisidir. Bu cevapları sırasıyla ele alalım.

1. Subjektif Gerekçe: Avrupamerkezcilik

Avrupamerkezcilik (Eurocentrism), genel anlamıyla, dünyayı Avrupalı bir bakış açısıyla görmek anlamına gelir (Doorslaer, 2023). Bir 'izm' (eurocentrism) olmakla birlikte, belirli bir düşünce akımı olmaması ve bütünlüklü bir bilgi kümesi olmadığı için tanımlanması zor bir kavram (Kurt, 2012, 9) olmasına rağmen Avrupamerkezcilik (eurocentrism), en basit olarak, "bilim, felsefe, sanat başta olmak üzere yaşamın her alanında Avrupa düşüncesi ve uygarlığının Avrupa dışında kalan diğerlerinin tamamından üstünlüğü tezini açıktan ya da gizli olarak savunan yaklaşım" (Şimşek, 2013, 194) olarak tanımlanabilir.

Modern dünyanın egemen ideolojisi ve düşünüş biçimi olan Avrupamerkezcilik (Canatan, 2008, 12), etnosantrik (etnik merkezci) bir kavram olarak Avrupa'nın 16. yüzyılda dünyanın büyük bir bölümüne egemen olmasıyla ortaya çıkmaya başlamıştır (Goody, 2012,5-7). Avrupamerkezcilik, bu yönüyle sosyolojide etnosantrizm (etnikmerkezcilik) olarak bilinen bir olgunun Avrupa'ya özgü bir türüdür. Etnosantrizm ise, "kendi ulusunun ya da grubunun özelliklerini, alışkanlıklarını ve görüşlerini kriter olarak kullanmak ve bu kritere uygun olmayan başka halkları ve grupları yabancı, garip, barbar, kısacası aşağı değerde görme eğilimi" (Canatan, 2008, 11) olarak tanımlanabilir.

Bu bağlamda Avrupamerkezcilik öz olarak şu anlayışı içinde barındırır: Avrupalı Batı dünyası, sadece askerî gücü de içeren maddi güç ve zenginliğe sahip değildir aynı zamanda bilimsel düşünce, rasyonalizm, pratik becerinin yanında hoşgörü, fikir çeşitliliği, insan hakları ve demokrasiye saygı, hak ve fırsat eşitliğinde olduğu gibi belli konularda eşitlik ve sosyal adalet amacının da egemen olduğu bir dünyadır. Bu anlayışın doğal bir uzantısı olarak da Batı dışı Dünya'nın, Batının üstün olduğu zenginlik, demokrasi ve toplumsal adalet gibi konularda daha iyi bir şey sunabilecek durumda olmadığıdır (Amin, 2007, 124).

Samir Amin'e göre Avrupamerkezcilik toplumsal bir kuram değil bir paradigmadır. Daha açık ifadesiyle, evrensel gerçekliği bir bütün olarak kavrama kaygısıyla toplum kuramının aydınlatmaya çalıştığı sorunlar bütünü yorumlamak için gerekli anahtar sağlamaya iddiasını taşıyan toplumsal bir kuram değil, egemen ideolojilerin ve toplumsal kuramların çoğunda göze çarpan bir çarpıtma ama sistemli ve önemli bir çarpıtmayı içeren bir paradigmadır ve bütün paradigmlar gibi sözde kesinlikler ve sağduyunun bulanık ortamında işler (Amin, 2007, 15).

Bu paradigmanın en önemli dayandıklarından biri Avrupa kimliğidir ve Avrupamerkezcilik paradigmasını herhangi bir etnosantrizmden ayıran şey, bir etno ile belirlenmiş olmasından çok bir ethosa sahip olmasıdır ki o ethos da Avrupa kimliğidir (Kurt, 2012, 10).

1.1. Avrupa Kimliği

“Kendi” ve “Öteki” kavramlarının Avrupa kimliğinin oluşumunda oldukça önemli olduğunu vurgulayan Delanty, kimliklerin baskın bir ideolojinin karakterine büründüklerinde veya ötekilik kategorisine karşı oluşturulmaları halinde patolojik bir hal aldıklarını ve baskın ideolojilerin yeniden üretimi için kullanılan araçlar haline gelebilecekleri uyarısını yapar. Bu niteliği kazanan bir kimlik, paylaşılan yaşam dünyası sonucu ortaya çıkan bir aidiyet ve dayanışma duygusuyla tanımlanmak yerine Ötekine karşıtlıkla tanımlanmaya başlar, Kimlik, “Biz” ve “Onlar” şeklindeki ikili bir tipoloji ile ötekiliğin dayatılmasıyla kazanılır. Delanty'ye göre kimlik meselesinde sorun olan şey, farklılık ya da bölünme değil, ötekinin tanınması ya da inkârına dayalı negatif bir kendi kimliğidir. Delanty, “Biz” ve “Onlar” ayrımı üzerine kurulu olan ve ideolojik bir karaktere sahip olan Avrupa kimliğinin 19. yüzyılda aşağıdan değil yukarıdan türetildiğini de ekler (Delanty, 1995, 5-6). Yine Delanty'nin ifadesiyle;

“Avrupa düşüncesi [ya da kimliği], en sağlam ifadesini emperyalist dönemde Doğu ile yüzleşmesinde buldu. Avrupa kimliğinin şekillenmesi diğer medeniyetlerle karşı karşıya gelmek yoluyla oldu. Avrupa kimliğini kendi içinden değil, dünyadaki karşıtlıklardan oluşturduğu bir formülden çıkardı. Kendi ve öteki, Avrupa ve Doğu ikilemleri, Avrupa tarafından belirlenen bir medenileşme değerler sisteminin karşı kutupları oldu.” (Delanty, 1995, 84 / akt. Hobson, 2008, 222).

İşte bu nitelikteki kollektif Avrupa kimliği, Delanty'ye göre 16. yüzyıldan beri vardır ama Avrupa kimliğinin kişisel bir kimliğin bir parçası haline gelmesi ise 19. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlanmıştır (Delanty, 1995, 6).

Wallerstein da Avrupa kimliğinin şekillenmesine yol açan şeyin, Batının dünyanın büyük bir kısmı üzerinde hakimiyet kurmasıyla, dünyanın geri kalanıyla kendi arasındaki bu iktidar ve yaşam standardı farklılığını açıklamak için başvurulan “Avrupa mucizesi” anlayışı

olduğunu söyler (Wallerstein, 2000, 185). Nitekim Hobson'a göre de Doğu ve Batı arasındaki keskin ayrıma dayalı Avrupamerkezcilik düşüncesi ilk kez 15. yüzyılda 1453'ten sonra başlamış ve 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'nın Afrika ve Amerika yerlilerine karşı kendini kabul ettirmesiyle devam eden sömürgecilik sürecinde sahip oldukları üstünlük duygusunun bir sonucu olarak inşa ettikleri Avrupa kimliğini şekillendiren en önemli unsurlardan biri olmuştur (Hobson, 2008, 298-299). Çünkü Avrupalıların, dünyanın geri kalanından farklı olarak sanayi devimini, sürekli büyümeyi, modernliği, kapitalizmi, bürokratikleşmeyi ya da bireysel özgürlüğü başlatmış olması övgüye değer bir şeydi. Üstelik, bu anlatıya göre Avrupalıların bu mucizevi başarıları, tarihsel bir sürekliliğe sahipti ve Avrupalıların başarıları, onların atalarının daha önce yapmış oldukları mucizevi başarılarının devamı niteliğindeydi (Wallerstein, 2000, 185-186). Avrupa'nın belli oranda kültürel bir bütünlük ve tutarlılığa sahip olmasının nedenini, uzun yıllar dünyanın geri kalanına karşı hareket etmiş olmasında gören Braudel de bir anlamda üretilen bu Avrupa kimliğinin trajik başarısını işaret etmektedir. Bu bütünlük, bir dışlama anlayışıyla yakından ilişkilidir ve Avrupa fikri ve bilincinin bu dışlama süreci ile ilişkili olarak ciddi bir geçmişi vardır. Bu dışlama bir dönem "ırk" kavramını benimsemiş olmakla birlikte, günümüzde ırkın yerini "kültür" almıştır. Bu yeni ırkçılık, "kan ve ırk" üzerinden değil "kültür" üzerinde yürümektedir (Karaosmanoğlu - Karaosmanoğlu, 2013, 52; Goody, 2012, 7).

1.2. Tarihin Yeniden Yazılması

Avrupamerkezci görüş çerçevesinde Batının emsalsizliği iddiasını (Goody, 2012, 284) gösterecek şekilde, kentli, sanayileşmiş, modern ekonomi ve devletle tanımlanan Batı medeniyetinin önceki uygarlık tecrübelerini kat kat aşan bir başarıya sahip olarak uygarlığın son evresi olduğu, Avrupa çizgisinde tek yönlü çizgisel bir tarih anlayışı geliştirildi (Coşkun, tarihsiz, 99-100). Avrupa'nın estetik, ahlaki ve hukukî alanda bir "referans medeniyet" konumuna yerleştirildiği bir anlatımla, tarih, düz ve evrimsel bir seyirle yeniden yazıldı (Karaosmanoğlu - Karaosmanoğlu, 2013, 51). Avrupamerkezci görüş, Antik Yunan'la başlayan, Roma ile devam eden Hıristiyan feodalitesiyle süren ve oradan da kapitalist Avrupa'ya geçiş yapan bir tarih anlatısı benimser. Bu anlatıda, Avrupa'nın merkeze konarak tarihin dönemlere ayrılması da bu anlatının bir parçası haline gelmiştir (Şimşek, 2013, 199).

Yine bu anlatının bir sonucu olarak Avrupa kimliğinin oluşumunda Antik Yunan'ın özel bir yeri olmuştur. Avrupa kimliği "Biz" ve "Onlar" ayrımına dayandığı için, bu ayrımdaki "Biz" in tanımlanması ve "Onlar" dan ayrıldığı noktaların altının çizilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Yani Avrupalılar "Biz Kimiz?" diye sorduklarında bu soruya net bir cevap bulmalıydılar. Bu cevabın en önemli bir unsuru, Antik Yunan kökeniyle ilişki kurulması, hatta bu kökenin oluşturulmasıydı. Avrupa kimliğinin temelinde yer alan "Biz", Antik Yunan'dan beri akılcı düşünen, özgürlüğe düşkün, yeni şeyler keşfeden ve bu yönleriyle dünyanın geri kalanından ve özellikle Doğu'dan ayrılan insanlardı. Bu tanımlama, bütün kimliklerde görülebilecek kendini tanımlamadan ibaret bir tanımlama değildi, daha çok, Doğu üzerinde tahakküm kurmuş, onların ekonomik kaynaklarına el koymuş Batının bu durumunu "medeniyet götürme" misyonuna dönüştürecek bir meşrulaştırma işlevi de görececek bir kimliklendirmeden ibaretti.

Şöyle ki, Avrupamerkezci düşünürler tarafından geliştirilen, 17. ve 18. yüzyıllarda çıkmaya başlayıp 19. yüzyılda tüm Avrupa toplumuna yayılan görüşe göre, despotizmin ve ekonomik geri kalmışlığın kurbanı olan Asya'ya karşılık Avrupa'nın demokrasinin beşiği ve buna bağlı olarak ekonomik ve siyasi gelişmenin taşıyıcısı olduğu inancı, Avrupa kimliğinin oluşumunda hayati öneme sahipti. Geri kalmış ve despotik Doğu'ya karşılık ilerlemeci ve gelişmiş bir Avrupa kimliği yaratmak için, Hobson'un deyişiyle düşünsel biri cambazlığa başvurulmuş, Yunanistan yeniden yaratılarak Antik Yunanistan "Avrupa medeniyetinin beşiği" konumuna yükseltildi. Ancak bunu yaparken Avrupalı aydınlar ve düşünürler, esasen Doğuda yer alan Yunanistan'ın Doğu'ya ait özelliklerini tamamen ortadan kaldırıp bilimsel ve demokratik kurumlar gibi özelliklerini de abartmışlardı. (Hobson, 2008, 229). Örneğin, pek çok iyi şey gibi demokrasi de Antik Yunanistan'da icat edilmiş ve Avrupa'nın dünyanın geri kalanına Avrupa tarafından armağan edilmişti (Goody, 2012, 341). Bu düşüncenin temelinde, Batı'nın hem geçmişte hem de bugün ilerlemeci dünya tarihinin merkezini işgal etmeyi hak ettiği düşüncesi yatıyordu ve bu görüş, Batının yükselişiyle ilgili bütün görüşlere bir şekilde sirayet etmişti (Hobson, 2008, 18-20).

Antik Yunan Yeni bir Yunanistan olarak yeniden inşa edilirken, Yunan demokrasisinin eksiklikleri yok sayıldığı gibi Yunanlıların bilim anlayışlarını geliştirirken çok şey borçlu oldukları Eski Mısır katkısı da yok sayılmıştı. Zira böyle yapılmadığı takdirde, Antik Yunanistan Doğu'nun bir parçası haline gelecek (Hobson, 2008, 228-229) ve Pierre Beaudet'nin deyişiyle Batı uygarlığının değerleri ve nirengi noktalarının temel unsurlarını, Batılı Yunan'a değil Doğulu Mısır'a borçlu oldukları sonucu ortaya çıkacaktı. Bu durum, Avrupamerkezci görüş açısından ise içe sindirilebilecek bir şey değildi (Beaudet, 2001, 312). Bu nedenle, Doğu'yla bağları kopartılan Antik Yunan'dan daha geriye bilinçli olarak gidilmedi. Çünkü Antik Yunan'dan geriye gidilirse artık Doğu başlayacak ve Batı'nın kökeninde Doğu yer almış olacaktı. Hobson'un deyişiyle Avrupamerkezci görüş, Doğu'yla duygusal ve kültürel bağları olduğu halde Antik Yunanistan'ın bu bağlarının ortadan kaldırılması gerekli görüyordu. Çünkü diğer türlü bu durum, Antik Yunanistan'ın, Doğu'nun bir parçası olduğunu kabul etmek anlamına gelecekti (Hobson, 2008, 228).

Bu yaklaşım bize Antik Yunan'ın iki temel özellik temelinde yeniden inşa edildiğini göstermektedir.

1) Antik Yunanistan'ın Doğu'yla bağlarını koparıp onu saf Batı medeniyetinin kökeni haline getirmek. Dolayısıyla tarihsel veriler ve bilgiler mevcut olsa bile bilinçli olarak Antik Yunan'dan geriye gitmemek.

2) Avrupa medeniyetinin beşiği olarak kesintisiz bir sürekliliğin başlangıç unsuru kabul edildiği için, ilkel ve olumsuz özelliklerinden arındırılmış bir Antik Yunan resmi ortaya çıkarmak.

Bu sayede Doğulu niteliğinden arındırılan Yunanistan, Avrupa'nın üstünlüğünü açıklamanın gerekçesi haline getirilmiştir. Metafiziği hiçbir zaman aşamamış Doğu'nun aksine Yunan mirasının akılcılığa yatkın yapısının dayanakları olarak da; okullarının çeşitliliği ve çekişmesi, dinsel baskılardan uzak ve özgür oluşu, hümanizm, aklın zaferi gibi temel özelliklere sahip olması (Amin, 2007, 106) gösterilmektedir.

En başından bir öteki olarak oluşturulan Doğu kurmacasının karşısında oluşturulan bu "Ezeli Batı" imgesi, Batının biricikliğini ve tekilliğini koruduğunu göstermek için "yaratılmıştı ki, bu imge, elbette ki, keyfi olarak ve efsaneye dayanarak yaratılan, değişime

rağmen süreklilik etmenlerinin ağır bastığı keyfi bir imgeydi. Avrupamerkezci görüş, bu bağlamda Antik Yunan’la başlayan Batılı bir soyağacı da üretti. Bu kurgunun bir gereği olarak, Helenizm’i keyfi bir şekilde Avrupalılığa bağlamak için Antik Yunan, asıl geliştiği ortam olan Doğudan da koparılmıştı (Amin, 2007, 104-105). Hodgson’un deyişiyle tarihin ana damarı veya ana akış istikameti Batının en yakın ataları sayılan Antik Yunan’dan ibaret olarak yeniden belirlendiği için, tarihin ana akış istikametinin bütün bölgeleri zaman zaman Batı ile özdeşleştirildi. Öyle ki, çoğu zaman Doğu içinde görülen Yunanistan, Batılı olarak kabul edilir ve bunun karşısına da bütün Doğu medeniyetleri konur hale geldi. Dahası, buna dayanarak Doğu-Batı ikilisinden başlayarak ikili karşıtlıklar üretildi. Tanımı gereği Batıyı kapsayan tarihin ana akış istikameti, aynı tanımın gereği Doğu’yu tecrit edilmiş ve statik olarak görür (Hodgson, 2001, 36-37).

Batı tarihiyle ilgili üretilen kesintisiz süreklilik anlayışının sağlanması için (Şimşek, 2013, 205) üretilen Doğu ile Batı arasında keskin bir ayırım, en bariz şekilde tarihyazıcılığında kendini gösterir. Bu durumun en önemli kanıtlarından biri, “tarihin ana akışının” Batı merkezli olarak kurgulanmasıyla, Avrupamerkezci düşüncenin Asyalıları “tarihi olmayan insanlar” olarak görmesidir. Doğulu insanlar kendi başlarına gelişme göstermeyi başaramadıklarına göre, Batının emperyalizm ile Doğuya medeniyet götürebilmesinin önü açılmış oluyordu (Hobson, 2008, 224). Hobson bu durumun bir tür ırkçılığa yol açtığını da söyler. Ona göre 18. yüzyılda ortaya çıkan “aleni ırkçılık”, fizyolojik ve genetik özelliklere dayalıyken, 18. ve 19. yüzyılda ortaya çıkan “gizli ırkçılık”, kültürel, kurumsal ve çevresel özelliklere dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Gizli ırkçılığın sinsi işlediğinin altını çizen Hobson, bu anlayış yüzünden pek çok Avrupalının emperyalizm aracılığıyla, emperyalist “medenileştirme misyonu” aracılığıyla samimi olarak Doğuya yardım ettiğini düşündüğünü (Hobson, 2012, 222) belirtmektedir.

1.3. Avrupa’nın Eşsizliği İddiası

Avrupamerkezci tarih anlatısında, Avrupa’nın üstünlüğünü göstermek için, Avrupalı dünyanın başlangıcı olan antik çağda (Goody, 2012, 31) Avrupalı olmayan her şey, antik tarih parantezinin dışına konur, bazı değişiklikler içerse de Avrupa tarihi sürekli bir ilerleme çizgisinde anlatılır ve moderniteyle birlikte üstünlüğünü göstermiş olan Avrupa’nın modernite öncesinde de üstün olduğu gösterilir (Goody, 2012, 7). Bu yaklaşımı benimseyen Finley, Avrupa’nın Ortaçağın sonlarından itibaren teknolojiye, ekonomide ve diğer alanlarda gösterdiği gelişimin insanlık tarihinde benzersiz olduğunu vurgular ve Avrupa antikçağının benzersizliğiyle ilişkilendirirken (Goody, 2012, 43), Avrupamerkezci bir bakış açısına sahip olan Norbert Elias da uygarlık kavramının, Batının öteki toplumlara göre üstün olduğunu inandığı her şeyi içinde özetleyen bir kavram olduğunu kanaatindedir (Goody, 2012, 183). Osborne, Antik Yunan’ın Batılı mirasın temeli olduğu görüşünün bir efsane olmadığı kanaatindedir:

“Klasik Grek dünyasında bizim Batılı mirasımızın temeli olan birçok özelliğin kökenini bulduğumuz, tümüyle bir Avrupa efsanesi değildir. Bütün düşünce ve ifade tarzlarının, öz bilinçli soyut siyasal düşünce ve ahlak felsefesinin; başlı başına bir alan olarak retoriğin, trajedi, komedi, parodi ve tarihin; Batılı natüralist sanat ve dişi nü’ nün; kuram ve uygulama olarak demokrasinin pınarları ve kökeni M.Ö. 500 ile 300 arasının Yunanistan’ındadır.” (Goody, 2012, 44).

Wallerstein büyük ölçüde Avrupa'da doğmuş olan sosyal bilimin, Avrupa'nın bütün dünya sistemine hükmettiği tarihsel bir noktada Avrupa'nın sorunlarına cevap olarak ortaya çıktığını ve kurumsal tarihi boyunca hep Avrupamerkezci olduğunu vurgular (Wallerstein, 2000, 184-185). Nitekim, kuramında önemli bir yer tutan amaçlı ve çizgisel tarih anlayışının Batı'ya has olduğunu, Doğu'da ise döngüsel tarih anlayışının geçerli olduğunu söyleyen Hegel'den (Arnhart, 2013, 244) Avrupa'da sosyal bilimlerin ayrı bir disiplin olarak yer edinmesinde önemli payı olan Montesquieu'ya (Beriş, 2017, 504) Machiavelli, Marks ve Weber'e kadar nerdeyse bilinen önemli sosyal bilimcilerin çoğunun bu Doğu-Batı ayrımı çerçevesinde düşünce geliştirdiği görülür (Vergin, 2007, 190-192).

Kuruluş yıllarında Avrupamerkezciliğin damgasını vurduğu (Şan, 2007, 66) sosyal bilimlerin ortaya çıktığı döneme bakıldığında, Batının 1492 yılında Amerika kıtasına ulaşması ile başlayan süreçte dünya üzerinde mutlak egemenlik kurduğu 19. Yüzyılda dünya sisteminin bazı sorunlarla karşılaşmasının önemli rolü olduğu görülür (Şan, 2007, 62). 19. yüzyılda sosyal bilimlerin ortaya çıktığı, Batı kimliğinin yeniden yapılandırılma döneminin doruk noktasına ulaştığı bu dönemde özellikle 1700-1850 yılları arasındaki dönemde Avrupalılar dünyayı düşünsel olarak iki tezat bölüme ayırıyorlardı: Batı ve Doğu veya Batı ve geri kalanlar. Bu ayrıma göre Batı Doğu'dan üstündü (Hobson, 2008, 23-25). Avrupa tarih yazımına egemen olan bu Doğu-Batı karşıtlığına göre bir Avrupa mucizesi olarak Batı'nın yükselişi, Avrupa tarihinin başka tarihlerde görülmeyen, özel mülkiyetin çok erken bir aşamada yerleşmesi, imparatorluk yapısı yerine birbirleriyle rekabet içinde olan çok kutuplu bir devlet yapısına sahip olması, tarımı üretken kılan unsurların benimsenmesi gibi özelliklere sahip olması ile açıklanır. Bir yokluklar alanı olarak tasavvur edilen ve biricik ve özel olarak görülen Avrupa tarihinin bir arka planını oluşturan Doğu tarihine ise, Avrupa tarihinin üstünlüğünü kanıtlamak için sahnelenmiş bir oyunda bir figüranlık görevi verilmiş gibidir (İslamoğlu, 1997, 13).

“Bilim, felsefe, sanat başta olmak üzere yaşamın her alanında Avrupa düşüncesi ve uygarlığının, Avrupa dışında kalan diğerlerinin tamamından üstünlüğü tezini açıktan ya da gizli olarak savunan yaklaşım” (Şimşek, 2013, 194) olarak tanımlanan Avrupamerkezcilik, Hobson'a göre Batının yükselişiyle ilgili tüm temel görüşlere sirayet etmiştir (Hobson, 2008, 20). Sosyal bilimlerin Batıda yükselişe geçtiği bu dönemde Batı, dünya üzerinde kurduğu mutlak egemenlik karşısında kendi varlığını da tarihten ve zamandan bağımsız bir mutlaklaştırma içine sokma uğraşı içine girmiştir. Batı, bu şekilde kendi dışındaki dünya ile iktidar ilişkisi kurmuş ve Batı dışı toplumları ötekileştirme sürecine tabi tutmuş (Şan, 2007, 62) ve en başından beri biricikliğini ve tekilliğini korumuş bir “Ezeli Batı” kurmacasını da yaratmıştır. Keyfi ve efsaneye dayanan bu kurgu, değişime rağmen süreklilik etmenlerinin ağır bastığını vurgulamak için gerek duyduğu aynı ölçüde keyfi bir “ötekiler” yaratmakla kalmamış, Antik Yunan'la başlayan Batılı bir soyağacı da ileri sürmüştür (Amin, 2007, 104-105).

Sosyal bilimin tecellilerinin, a) tarih yazımında, b) evrenselciliğinin dar görüşlülüğünde, c) Batı medeniyeti hakkındaki varsayımlarında, d) Şarkiyatçılığında ve e) ilerleme teorisini dayatma girişimlerinde, olmak üzere beş biçimde Avrupamerkezci olduğunun ileri sürülebileceğini (Wallerstein, 2000, 184-185) belirten Wallerstein'ın yaklaşımı göz önüne alındığında ilk dikkat çeken alanın tarih yazımı olduğu görülür. Zira Batı Avrupa, 19. yüzyılın başından itibaren, sömürgeci fetihler ve Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak

dünyanın geri kalanındaki faaliyetleriyle, dünya tarihinin kurgulanmasında da egemen olmuştur (Goody, 2012, 15). Bu kurguda Batı, Antik Yunan'dan bu yana Doğu'nun hiçbir yardımı olmaksızın gelişmesini sürdüren bir medeniyet olarak resmedilir. Bu noktadan itibaren dünya tarihinin yalnızca muzaffer ve öncü Batı'nın hikayesi olarak anlatılabileceği yolunda bir adım atılmıştır. Böylece, eski (pristine) Batı miti doğmuştur: Doğu'nun yardımını almaksızın kendi kişisel gelişimlerini yönlendiren ve böylece modern kapitalizme doğru başarılı hamle yapan Avrupalılar, bu duruma kendi üstün yaratıcılıkları, akılcılıkları ve demokrat yapıları sayesinde ulaşmıştır (Hobson, 2008, 24-25).

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Batının Doğu karşısında ciddi bir üstünlük sağlamış olması değil ama gelişimini kendinden başlatması ve Doğu medeniyetleri dahil olmak üzere yararlandıkları tüm medeniyetleri kendine ait göstermeye çalışmasıdır. Goody buna "tarih hırsızlığı" adını vermektedir (Goody, 2012, 32). Goody'ye göre tarih hırsızlığı, tarihin Batı tarafından ele geçirilişi demektir. Bu da geçmişin Avrupa ölçeğinde olan bitenlere göre kavramsallaştırılıp sunulmasını, ardından da dünyanın geri kalanına dayatılmasını ifade etmektedir (Goody, 2012, 1).

Hobson, Doğunun Batının yükselişine iki ana yöntemle katkıda bulunduğunu, bunlardan birinin yayılma/asimilasyon, diğerinin ise kendine mal etme olduğunu belirtir ve kendine mal etmeyi, 1492'den sonra Batı emperyalizminin Batının yükselmesi için doğunun ekonomik kaynaklarının tümünü kendine mal etmesi olarak açıklar (Hobson, 2008, 18). Dünya üzerinde farklı zaman dilimlerinde farklı dünya egemenliklerine şahit olunmuş ama daha önce hiçbir medeniyet dünyayı bu kadar yayılmacı biçimde etkilememiş veya kendi suretinde şekillendirmemiştir (Şan, 2007, 63). Avrupa'nın Doğu'nun kaynaklarını başarılı bir şekilde asimile ettiğini söyleyen Hobson'un aktardığı üzere: "Batı'yı sıradışı yapan, düşük buluş yapma kapasitesine karşılık başkalarından öğrenmeye hazır olması, taklit etme isteği, dünyanın başka yerlerinde bulunmuş araç gereç ya da teknolojilere el koyma becerisi, bunları en elverişli hallerine getirmek, sonuna kadar ve yoğun bir şekilde sömürmektir" (Hobson, 2008, 294) sözü, Avrupamerkezcilik bağlamında doğrulanmış görünmektedir. Stam ve Shohat'ın, Avrupamerkezciliğin, Avrupalı olmayanların kazanımlarını kendine mal edip kendi özünde birleştirerek kendi kültürel antropolojisini yükseltmek suretiyle Batı kaynaklı dünyanın merkezi ve dünyanın diğer yerlerine ontolojik gerçeklik sağlayan tek paradigmatik çerçevesi (Stam - Shohat,2002) olduğu görüşü de bu bağlamda haklılık kazanmaktadır.

Avrupamerkezciliğin göstergelerinden bir başkası da dil ve adlandırmalardır. Çünkü Avrupamerkezcilik en başta adlandırmalarda kendini gösterir. Örneğin, "coğrafi keşifler" adının kendisi ve "Yakındoğu", "Uzakdoğu" ve "Ortadoğu" gibi adlandırmalar Avrupamerkezci adlandırmalardır. Yüzbinlerce insanın zaten keşfetmiş olduğu bir coğrafyayı Avrupalıların keşfetmesi "coğrafi keşifler" olarak adlandırılırken, dünyanın farklı bölgeleri de Avrupa'ya uzaklığına göre adlandırılmaktadır. Bu durum, Avrupalıların medeniyet anlayışlarının farklı bir yönünü göstermektedir. Batının belki de kendinden önceki güçlenen ve yükselen medeniyetlerden farkı, bu "kendine mal etme" konusunda ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Çünkü Batı sadece ekonomik kaynakları kendine mal etmekle kalmamış, Batı dışı toplumların ürettikleri tüm olumlu medeniyet unsurlarını kendine mal etmeyi amaç edinmiştir. Goody'nin, Avrupalıların yaptığı ve uygarlık hırsızlığı (Goody, 2012, 182) dediği şeyin bir sonucu olarak tarih yeniden yazılırken Batı dışı

uygarlıklar ya görmezden gelinmiş ya da bunlar batıya mal edilmiştir. Bu bağlamda İbn Sina'nın "Avicenna", İbn Rüşd'ün "Averroes" olarak adlandırılması ve aslen doğu dünyasına ait pek çok önemli kişinin isimlerinin Batılı isimlere benzer telaffuz edilmesinin, Avrupamerkezcilik realitesi sebebiyle sadece telaffuz kolaylığıyla açıklanamayacağı izlenimini oluşturmaktadır.

Pierre Beaudet, tarihin Antik Yunan'la başlatılmasını bilinçli bir tercih ve bilinçli bir inşa ve kurgu olduğunun altını çizer. Martin Bernal'ın asıl adı *Black Athena-The Afroasiatic Roots of Classical Civilization* (Kara Atena, Klasik Uygarlığın Afrika Asyasal Kökleri) olan ama Türkçe'ye, *Kara Atena, Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? 1785-1985* adlı kitabıyla bu kurguyu kökten yıkacak unsurları ele aldığını belirtir. Yunanistan'ın uzun süre, Atina'nın yükselişinden neredeyse iki bin yıl önce bütün Akdeniz dünyasının entelektüel ve siyasi merkezi durumunda olan Mısır'ın kolonisi olduğunu ileri süren Bernal, bu Mısır etkisinin ve hatta Mısır'la birlikte Fenikeliler ve Sümerlerle birlikte diğer Doğulu halkların etkisinin bilinçli bir şekilde üstü kapatılıp büyük ölçüde görmezden gelindiğini ve gelinmeye devam ettiğini hatırlatır (Beaudet, 2001, 309-310). Başta Mısırlılar olmak üzere Afroasiatik ırklarla başta Fenikeliler olmak üzere Sami ırkların Yunan kültürüne yaptığı belirleyici katkıyı göz ardı eden veya iyi ihtimalle küçümseyen on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl antik tarihçilerinin kasıtlı bir sessizlik içinde olduğu sonucuna varan Bernal, daha sonra etimoloji ve mitolojiye başvurarak bu kültürlerin Yunan kültürü üzerindeki etkisini göstermeye çalıştı. İlginçtir ki, Bernal'ın bu tezine karşı Mary Lefkowitz, 1996'da Bernal'e cevap olarak yayınlanan *Not Out of Africa: How Afrocentrism Be came an Excuse to Teach Myth as History* (Afrika Dışında Değil: Afromerkezcilik Efsaneyi Tarih Olarak Öğretmek için Nasıl Bir Bahane Haline Geldi?) başlıklı çalışmasıyla Bernal'ın görüşünü Afromerkezci olarak nitelemiştir. Garland'e göre yine de Bernal'ın çalışması, başka hiçbir şey başaramadıysa bile, Yunan kültürünün Batı'daki devam eden statüsünü, bu kültürel kökenin neredeyse kültürel kimliğin önkoşulu olarak görülmeye başlandığını bize hatırlatarak en azından klasik antik çağın devam eden önemini ortaya koyduğu için önemlidir (Garland, 2009, 312-313).

Coşkun'un ifadesiyle kendi kimliğini inşa ederken Avrupa'nın başvurduğu geleneksel ötekilerden biri de Mısır'dı (Coşkun, tarihsiz, 96) ve Yunanistan'ın Mısır'dan etkilendiği gerçeği kabul edilirse, kurgulanan Antik Yunan efsanesi zarar görecektir belki de yıkılacaktı. Zira bu durumda Batı medeniyetinin kökeninde Doğu (Mısır) yer almış olacak (Baudet, 2001, 312) ve Batı-Doğu kesikliliği tezi geçersiz olacaktı.

Burada temel sorun, dünya tarihçileri arasında gizlenmeye çalışılan "Avrupalının kendi kendini öne çıkarması" eğilimindedir (Hobson, 2008, 292). Hobson'un deyişiyle. MÖ 500'den beri Doğu ile Batının ayrı oluşumlar olmadığı ama gelişigüzel bir şekilde birbirlerine dolandıkları (Hobson, 2008, 295) sabit olmasına rağmen, keskin bir Doğu-Batı ikilemi yaratıldı. Doğunun geri kalmışlığına karşılık Avrupa'nın ilerlemeci bir doğru üzerinde yol aldığı inancına dayalı ikili karşıtlıklar yaratıldı. Buna göre Batı, yaratıcı, hareketli, bilimsel, disiplinli, kontrollü, insancıl, duyarlı pratik akıl odaklı, bağımsız ve hepsinden öte koruyucu olarak hayal edilirken Doğu, Batının ikinci sınıf bir karşıtı olarak resmedilmiş ve taktitçi, pasif, batıl, tembel, gaddar, duygusal, egzotik, beden odaklı, bağımlı ve hepsinden öte çocuksuydu (Hobson, 2008, 230-231).

2. Objektif Gerekçe: Yunanlıların Soyutlama ve Teorileştirme Becerisi

Bir yandan “Avrupa’yı gayrimeşru bir itibardan yoksun bırakacağımız yanılışıyla, özgüllüğünden de yoksun bırakmaya çalışmaktan vazgeçmeliyiz” (Wallerstein, 2000, 201) uyarısı yapan, bir yandan da Avrupamerkezciliği eleştirirken dikkatli olmayıp Avrupamerkezci öncüllerle onu eleştirirsek Avrupamerkezciliğin akademisyenler üzerindeki etkisini azaltacağımıza daha da arttırabileceğimize (Wallerstein, 2000, 185) dikkat çeken Wallerstein’in uyarıları, belki de hem düşünce hem de siyasi düşünce tarihinde Eski Yunanlıların özgün konumunun vurgulanmasında önem kazanır. Zira Yunanlıların bilim tarihine özgün katkıda bulduklarının altını çizmenin, bir realite olan subjektif Avrupamerkezcilik olgusunun değil, objektif tarihsel verilerin, nesnel tarihsel araştırmaların bir sonucu olarak görünmektedir.

Tarihin Yunanlılarla başlamadığı doğru olmakla beraber, bu, Yunanlıların bilim tarihine hiçbir katkısı olduğu anlamına gelmez. Yunanlıların katkısının doğa felsefesi (Amin, 2007, 116) olduğunu söyleyen Samir Amin, doğa felsefesinde kendini gösteren Yunan mucizesinin küçük görülemeyeceğini (Amin, 2007, 109) söylese de, Bonnard, “Yunan mucizesi” diye bir şeyin olmadığını, Yunanlıların bilim alanında yaptıklarına mucize demek yerine; iklim, toprak gibi doğal koşullar, önceki uygarlıkların katkısı ve zengin yoksul çatışması içeren toplumsal koşullar gibi sebeplerin bir bileşkesi olarak Yunanlıların “bilimi keşfettiklerini” kabul etmenin Yunan bilim mantığına daha uygun olacağını (Bonnard, 2011, 35) belirtir.

MÖ 7. yüzyılda evrenin ilk hali olan khaostan kosmosa geçişi tanrıların yaptıkları işlerle yani mitolojiyle açıklamayı benimsemiş olan Yunanlılar arasından MÖ 6. yüzyılda evreni, mitolojiye ve tanrılara başvurmadan sadece maddi süreçlere dayalı olarak akılla açıklamaya çalışan İyonyalı rasyonalistler (doğa filozofları) ortaya çıkmıştı (Pomeroy, 2018, 210-211). Bilim tarihçisi Ronan’a göre Batıdaki bütün antik çağ toplumları içinde olguları toplayıp karşılaştıran, onları bir bütünlük içinde birleştiren, evreni büyüye ve hurafeye başvurmadan ilk açıklayan Yunanlılar olmuştur.

Doğa yasalarının araştırılmasını, insan ile tanrılar arasındaki ilişkileri içeren mitolojiden ayırmak konusunda ciddi bir başarı göstererek “Yunan bilimi” denen hayret verici bir olgunun başlamasını sağlayan Yunanlılar, böylece Thales’le birlikte, ilki, evrene doğaüstü değil doğaya dayalı açıklamalar getirme, ikincisi de gözlem ve tecrübelerle dayanarak bunların temelinde yer alan teoriler üretmeye çalışma olan Yunan biliminin ayırt edici özelliklerini otaya koymuştu (Ronan, 2005, 69). Bütün bunlar birdenbire olmamış, Doğu Akdeniz’in mirasçısı olan Yunanlılar, Minos ve Miken kültüründen yararlandıkları gibi Mısırlılar, Fenikeliler ve daha sonra da Mezopotamyalılardan çok şey alarak (Ronan, 2005, 65) bu gelişmeyi sağlamışlardı. Yine de felsefenin MÖ 585’teki güneş tutulmasını önceden bilen Thales’le başladığını belirten ve tarihte Yunan uygarlığının birdenbire doğuşunu açıklamak kadar güç ve şaşırtıcı bir iş olmadığını söyleyen Russel (Russell, 2004, 123) ile, bilimin neden Akdeniz’in doğusunda aniden tomurcuklanmaya başladığı sorusunun kesin bir cevabının olmadığını söyleyen Ronan (Ronan, 2005, 69) Yunanlılarda bilimin aniden ortaya çıktığı konusunda aynı görüştedir.

Diğer toplumların bilgi birikiminden yararlanmakla beraber Yunanlıların bilimin başlatıcısı olarak görülmesinin nedeni, anlaşıldığı kadarıyla Yunanlıların bilim tarihine katkısı olan soyutlama ve teorileştirmeyle ilişkilidir. Bilindiği gibi ilk filozof sayılan Thales’le birlikte başlayan ve gözleme dayalı olarak evreni inceleyen Yunan biliminin ayırıcı özelliği,

bu gözlemlerden yola çıkarak evrenin özüne dair teoriler üretmesidir. Bilimin kümülatif olduğu ve her toplumun kendi çapında bu kümülatif bilgiye bir ekleme yaparak katkıda bulunduğu göz önüne alınırsa, teorileştirme ve soyutlama, Yunanlıların bilim tarihine yaptıkları en önemli katkı olarak görülmektedir. Bunun en iyi örneği, geometrinin bir bilim olarak ortaya çıkış hikâyesinde görülebilir.

Geometriyi Mısırlıların bulduğu ve geometri ile ilk gelişmelerin Mezopotamya ve Mısır'da gerçekleştiği (Hobson, 2008, 82; Bernal, 1998, 177) hemen herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Mısır'da her yıl Nil nehri taşımaya önceki yılın sınır işaretlerini sildiği ve bereketli toprakları sular altında bıraktığı için, her yıl Mısırlılar tarlaların ana sınırlarını yeniden çizerek belirlemek zorunda kalıyordu. Hayati önemdeki bu işi -arazilerin sınır çizgilerinin belirlemek için ölçüm yapma işini- her yıl yapmak durumunda oldukları için Mısırlılar bu işte oldukça ustalaşmışlardı (Barker, 2003, 33). Bu bağlamda “geometrinin Mısırlılar tarafından, Nil'in taşmasıyla sınır işaretlerinin kaybolmasından sonra tarlaları ölçmek için icat edildiği görülmektedir.”* Bernal'ın aktardığına göre Herodotos da Mısırlıların temel bir bilim olan geometriyi pratik nedenlerle -yani, Nil'in taşması ile işaretlerin ortadan kalkmasından sonra toprağın ölçülmesi için- geliştirdiklerini (Bernal, 1998, 177) anlatmaktadır.

Yunanistan'ın bir dönem Mısır'ın kolonisi olduğu (Bernal, 1998, 580, Beaudet, 2001, 309), bir veri olmasının yanında, Bernal'ın, Öklid'in bütün yaşamını Mısır'da geçirdiği (Bernal, 1998, 26) ve İskenderiye okulunda öğretmenlik yaptığı (Bernal, 1998, 390) Tales, Pythagoras, Platon gibi pek çok Yunan düşünürün de yolunun Mısır'dan geçtiği iddiaları (Bernal, 1998, 390) bir veri olarak kabul edilirse, Yunanlıların, Mısırlıların ne yaptıklarını gözleyip yaptıkları işe de “geometri” yani “yeryüzünün ölçümü” adını vermiş olmaları (Barker, 2003, 34) daha iyi anlaşılır.

Herodotos, Aristoteles ve onun öğrencisi Ödemos'un (Eudemos) aktardığına göre Yunanlılar, matematikle ilgili bilgilerini ve geometriyi Tales yoluyla Mısır'dan öğrenmiş olsa da Mısırlıların geometrisi tamamen pratiğe ve tecrübeye dayalı bir geometri niteliğindeydi (Ronan, 2005: 71-72). Mısırlılardan farklı olarak Yunanlılar, geometriye sadece pratik faydasından dolayı değil teorik konumu sebebiyle de önem verdiler, geometriyi geometrinin kendisi için anlamayı istediler. Tüm geometri uygulamalarının altında yatan genel yasaların tümdengelsel ispatlarını bulmaya çalıştılar (Barker, 2003, 34-35). Dolayısıyla sadece gündelik hayattaki sorunlarını çözmek için değil geometriyi soyut düzeyde ve teorik olarak incelediler. Yunan biliminin ayırdedici özelliği ve onların bilim tarihine özgün katkısı tam da buydu aslında: Soyutlama ve teorileştirme.

Yunanlılar sadece somut sorunlarla karşı karşıya kaldıklarında değil, böyle bir sorun yokken bile soyut düzeyde bilimle ilgilendiler (Russell, 2004, 123). Bilimi soyutlayarak, maddi dünyanın sınırlılıklarını aşma imkânı elde ettiler. Çocuk gelişiminde soyutlama nasıl

* Herodot da geometrinin kökeninin toprak ve tarla ölçümü olduğuna dair benzer bir hikâye anlatır: “Mısır' da bu kadar çok kanal bulunmasının nedeni budur. - Gene rahipler bana dediler ki, bu kral bütün toprakları Mısırlılar arasında bölüştürmüş, herkesin payına aynı ölçüde toprak düşmüştür; her toprak sahibi yılda bir ve belli zamanda kira gibi bir şey ödüyor, kral da kendisine bu yoldan bir gelir sağlamış oluyordu. İrmak bunlardan birinin toprağını yerse, o adam gidip krala durumu anlatıyor, bunun üzerine Sesostris adamlarını gönderip toprağı ölçtürüyor, ne kadarının eksildiği saptanıyor ve köylü vergisini o ölçüde eksik ödüyordu; bana öyle gelir ki, sonradan Yunanistan'a da geçmiş olan geometrinin kökeni budur” (Herodotos, 2012: 167).

önemli bir evre, önemli bir aşama ise, insanoğlunun bilimsel gelişiminde de soyutlama aynı öneme sahiptir. Piaget, çocuk gelişiminde çocuğun soyut düşünmesinin önemini vurgularken “somut işlem düşüncesi evresinde olan küçük bir çocuk şimdiki zaman içindeki “gerçek” sorunlarla uğraşmak zorunda olduğu halde, soyut işlem düşüncesine sahip olan bir ergen, yakın çevreyi varsayımsal bir geçmişe ya da geleceğe bağlayan olası sorunlarla uğraşabilir” diyerek (Gander - Gardiner, 2004, 461) çocuğun gelişiminde soyut düşünmenin önemini vurguladığı gibi, insanlık tarihinde de soyut düşüncenin önemli bir aşama olduğuna dair ipuçları vermektedir bize.

2.1. Siyasetin Pratiği ve Teorisi

Sokrates öncesi filozoflardan Demokritos’un “*Pers krallığına hükmetmektense tek bir olguya açıklık getirebilmeyi tercih ederim*” (Pomeroy, 2018, 283) sözü, sadece ona ait olmayan ve bütün doğa filozofların da var olan soru sorma ve sorularına bir bütünlük içinde cevap verme arzusunun bariz bir göstergesidir.

Anaksimandros’tan Demokritos’a kadar tüm temel uğraşı doğaya entelektüel bir temel kazandırmak olan Doğa filozoflarından (Versenyi, 2007, 11) hemen sonra gelen Sofistler ve Sokrates, doğa filozoflarının doğaya yönelik bu merakın bir benzerini aynı coşkuyla ama farklı bir alana, beşerî dünyaya, insana ve insanın içinde bulunduğu ortama, insanın sosyal hayatına, insanların içinde yaşadığı topluma ve devlete yöneltmişler, bir anlamda sosyal bilimlerin temelini atmışlardır. Doğa filozofları evrenin özünü büyük bir merakla sorgularken Sokrates de “sorgulanmamış hayatın yaşamaya değmeyeceği” sonucuna varmıştır (Anıl, 2006, 154-156). İlk olarak, yalnızca doğa gerçekleriyle ilgilenen doğa filozoflarından sonra Yunan felsefesinin bakışını topluma ve insana yöneltmeyi başarmaları, ikinci olarak, düşünceyi de düşüncenin konusu haline getirerek düşüncenin sınırlarını, koşullarını ve imkânlarını araştırmaları, üçüncü olarak da ahlak felsefesini de akılcı olarak ele almalarıyla bu konuyu da felsefenin konusu haline getirmeleriyle Sofistler, felsefe tarihinde önemli bir yer edinirken (Stöhring, 2015, 203) devletin ne olduğunu sorgulayan ve bu bağlamda toplum sözleşmesini andıran bir yaklaşımla toplum ve devleti insan yapısı görmeleriyle de (Ağaoulları, 1994, 82) siyasal düşüncenin temellerinin atılmasında da önemli bir yer edinmişlerdir.

Sofistler beşerî hayata dair her şeyi sorgularken Sokrates de yine aynı cesaretle her şeyin tanımını sorgulamaktaydı. “Nedir?” sorusu Sokrates’in en çok sorduğu soruydu. Strauss ve Cropsey’e göre Sokrates, insanlarla sohbet ederken her şeyi tanımlamaya çalışma çabası içinde olan Sokrates her şeyle ilgili “Nedir?” sorusunu sorarak, adalet, adaletsizlik nedir, ölçülülük nedir cesaret nedir ve korkaklık gibi toplumda yaygın kullanılan ve genel olarak benimsenen görüşlerle ilgili soru sormanın yanında devletin, devlet adamının, insanlara hükmetmenin ve insanlara hükmedebilen insanın ne olduğuna yönelik soruları ve sorgulamalarıyla siyaset felsefesinin de kurucusu olmuştur (Strauss ve Cropsey, 1987, 4-5). Batı siyasal düşüncesinin merkezinde yer alan bir klasik sayılan ve siyaset teorisine dair bilinen en eski yazılı eser olan Platon’un (Politeia, Republic) adlı eseri, kritik bir soru olarak “adalet nedir?” sorusu bağlamında iyi devletin ne olduğunu ele alarak (Tannenbaum, 2017, 45) günümüze kadar da canlılığını sürdüren önemli bir tartışmayı, adaletle iyi devlet arasındaki bağlantıyı inceler. Bir ütopya olarak hayalinde tasavvur ettiği iyi ve adil devleti anlattığı *Devlet* adlı eseriyse Platon, aynı zamanda gündelik hayatta da kullandığımız

“Platonik” (Platonca) kelimesinin ima ettiği üzere (Etymonline: Online Etymology Dictionary) ütopya türünün de bilinen ilk örneğini vermiştir.

Böylece Yunanlıların soyutlama ve teorileştirmeyi sadece geometriye uygulamadıkları, aynı yöntemi siyasete de uyguladıkları görülür. Siyaset, bilindiği gibi Heywood’un vurguladığı üzere en az iki insan tarafından yapılabilecek bir eylemdir. Heywood’un deyişiyle *“Robinson Crusoe gibi yalnız bireyler basit bir ekonomi geliştirebilirler, bir sanat ortaya çıkarabilirler, vesaire; ama siyaset yapamazlar. Siyaset ancak bir başka insanın, Cuma’nın gelişiyse ortaya çıkar”* (Heywood, 2013, 21).

Ortak sorunların çözülmesi amacıyla kararların alınması ve bu amaçla çeşitli hiyerarşilerin oluşturulması, siyasetin oluşum sürecinde karşımıza çıkan unsurlardır. Bu anlamda siyaset elbette ki Yunanlılarla başlamamıştır. Yunanlılar insanlık tarihinin bilinen ilk topluluğu, ilk kabilesi ya da ilk krallığı veya devleti olmadıklarına göre, siyasetin başlangıcı Yunanlılardan binlerce yıl öncesine gitmek durumundadır.

Siyasetin pratiği çok eski olmakla birlikte, siyasetin teorisine dair Yunanlılardan önce beyan edilmiş ve günümüze ulaşmış bir görüş tarihsel olarak mevcut değildir. Siyasetin nasıl olması gerektiği, devletin nasıl ortaya çıktığı, devleti ortaya çıkaran temel unsurun ne olduğu, iyi devlet ile kötü devletin farkları, en iyi devletin nasıl olması gerektiği gibi konularda, en azından elimize ulaşan tarihsel kayıtlarda, Yunanlılardan daha önce görüş geliştiren mevcut değilmiş gibi görünmektedir.

Siyasetin teorisine dair sözlü olarak Sofistler ve Sokrates’ten, yazılı olarak da Platon’dan daha eski kaynak elimizde mevcut olmadığı için, siyasi düşünce tarihi -en azından yeni bir kaynak bulununcaya kadar- Eski Yunan’la başlamak durumundadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Hemen her şeyin tarihinin Eski Yunan’la başlatılmasının sebeplerinden birinin artık “Avrupamerkezcilik” olduğu (Canatan, 2008, 11) ve bunun bilinçli bir tercih olduğu ortaya çıkmış durumdadır. Oluşumunda sömürgeleştirme sürecinin yarattığı özgüvenin payının büyük olduğu Avrupa kimliğinin, modern toplum ve uygarlığı, kendi tarihsel deneyimi karşısında tanımlama çabası içine girmesinin (Coşkun, tarihsiz, 97-98) bu yaklaşımda etkili olduğu da artık belirgindir. Ancak, beğensek de beğenmesek de “Avrupamerkezli bir dünyada yaşıyor” olduğumuz ve modern dünyaya damgasını vurmuş olan Avrupamerkezciliğin egemen bir ideoloji ya da düşünüş biçimi haline geldiği de bir gerçektir (Canatan, 2008, 12). Bu nedenle, Avrupamerkezciliğe karşı Batı dışı toplumların sosyal bilimcilerinin yapması gereken şeyin, Batı kalıplarıyla değerlendirme yapmak yerine, kendi tecrübelerinden yararlanmalarına izin verecek tarzda sorunları ele almak (Şan, 2007, 79) olduğu şeklindeki iyi niyetli öneriler önemli ve farkındalığı artırmaya hizmet edici olsa da bu konudaki en büyük sorunun, Avrupamerkezci düşüncenin fark edilmeye imkân vermeyecek ölçüde yaygın olması olduğu gerçeğini gözardı ettiği için naif olma potansiyelini içinde barındırmaktadır.

Avrupamerkezciliğin, tarihi özellikle Antik Yunan’la başlatması, bilimsel hakkaniyet ve dürüstlük açısından elbette ki eleştirilmesi gereken bir olgu olmakla beraber, Wallerstein’in isabetle vurguladığı üzere, Avrupamerkezci yöntemlerle Avrupamerkezciliği alt etmeğe çalışmanın hem bilimsel hakkaniyet ve dürüstlük açısından yanlış olduğu hem de tam tersi sonuçlar meydana getirme potansiyelini içinde taşıdığı için, bu çalışmamızda bu durum göz

önüne alınarak Eski Yunanlıların bilime özgün katkıları çeşitli yönleriyle vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda siyasi düşünce tarihinin Eski Yunan'la başlamasının/başlatılmasının, subjektif nitelikteki Avrupamerkezciliğin değil objektif tarihçiliğin ve bilimsel hakkaniyetin bir sonucu olduğu sonucuna varılmış ve Yunanlıların bilim alanındaki özgünlüğünün siyaset teorisine yansımaları açıklanmaya çalışılmıştır. Bu özgünlüğü sağlayan unsurlar arasında, yurttaşlara halk meclisinde yasalar hakkında eşit konuşma hakkı (isegoria) vermekle sınırlı olmayan, yurttaş olmayanlara da agoradaki herkesin düşüncelerini özgürce ifade etme hakkını (parrhesia) içeren konuşma ve ifade özgürlüğünün (Yalçınkaya, 2011, 48), bütün Yunan kentleri içinde en fazla Atina'da bulunması (Burckhardt, 2019, 327-328), üzerinde yeterince durulmayan belki de en önemli unsurlardan biridir. Yine de Strano'nun vurguladığı üzere, Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının aksine bölük pörçük de olsa Yunan kaynaklarının günümüze kadar ulaşmış olması (Strano, 2018, 1016), bütün bu unsurlar içinde en önemlisidir.

Özetle dile getirmek gerekirse, siyasi düşünce tarihinin Eski Yunan'la başlaması/başlatılması, Yunanlıların siyaset teorisinde ilk eserler vermiş olması sebebiyle, Avrupamerkezciliğin değil hakkaniyetin ve bilimsel objektifliğin bir sonucudur denebilir.

Yine de bu yazıda bizim ileri sürdüğümüz bu görüş, açık uçlu ve Popper'ın deyişiyle "yanlışlanmaya" açık bir görüştür. Sonuçta, Avrupamerkezciliğin çok başlı bir canavar olduğu ve bu canavarı öldürmenin de o kadar kolay olmadığını (Wallerstein, 2000, 185) söyleyen Wallerstein'in görüşünün haklılık payı göz önüne bulundurulursa, bizim bu yazıdaki görüşümüz de objektif bilimsel veri ve çalışmalarla yanlışlanmaya açık olmak ve yanlışlanıncaya kadar doğru kabul edilmek durumundadır.

Kaynakça | References

- Ağaoğulları, Mehmet Ali. *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1994.
- Amin, Samir. *Avrupamerkezcilik, Bir İdeolojinin Eleştirisi*. çev. Mehmet Sert. İstanbul: Yordam Kitap, 2007.
- Arnhart, Larry. *Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi*. çev. Ahmet Kemal Bayram. Ankara: Adres Yayınları, 2013.
- Barker, Stephen F. *Matematik Felsefesi*. çev. Yücel Dursun. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2003.
- Beaudet, Pierre. "Atina ve Mısır'da Antik Uygarlıklar ve 'Batı'nın İcat Edilmesi". *Medeniyetler Çatışması*, Samuel P. Huntington vd., drl. Murat Yılmaz. 308-317. Ankara: Vadi Yayınları, 2001.
- Beriş, Hamit Emrah. "Montesquieu". *Siyasal Düşünceler Tarihi*. drl. Hamit Emrah Beriş - Fatih Duman. 501-534. Ankara: Orion Kitabevi Yayınları, 2017.
- Bernal, Martin. *Kara Atena, Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl imal Edildi? 1785-1985*. çev. Özcan Buze. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998.
- Bonnard, Andre. *Antik Yunan Uygarlığı, İlyada'dan Porthenon'a*. çev. Kerem Kurtgözü. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2011.
- Bulut, Yücel. *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- Burckhardt, Jacob. *Yunanlılar ve Yunan Medeniyeti*. çev. İsmail Hakkı Yılmaz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.
- Canatan, Kadir. "Osmanlı'da Batılılaşma ve Batı Merkezilik İdeolojisinin Tarihsel Kökenleri". *Eskiye* 8 (Mart 2008), 11-26.
- Coşkun, İsmail. *Uygarlık Tarihi*. PDF: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Sosyoloji Lisans Programı, ts.
<http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/uygarliktarihi.pdf>
- Delanty, Gerard. *Inventing Europe, Idea, Identity, Reality*. London: Macmillan Press Ltd., 1995.
- Doorslaer, Luc van. Handbook of Translation Studies Online, "Avrupamerkezcilik [Eurocentrism]". Translated by Şule Demirkol. Erişim: 20 Aralık 2023.
<https://benjamins.com/online/hts/articles/eur1.tr>
- Online Etymology Dictionary. Erişim 7 Haziran 2024.
https://www.etymonline.com/word/Platonic#etymonline_v_16462.
- Gander, Mary J. – Gardiner, Harry, W. *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. çev. Ali Dönmez vd. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları. 5. Baskı, 2004.
- Garland, Robert. *Daily Life of the Ancient Greeks*. London: Greenwood Press, Second Edition, 2009.
- Goody, Jack. *Tarih Hırsızlığı*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012.
- Herodotos. *Tarih*. çev. Müntekim Özmen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012.
- Heywood, Andrew. *Siyaset*. çev. Bekir Berat Özipek, vd. Ankara: Adres Yayınları, 2013.
- Hobson, John M. *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*. çev. Esra Ermert. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Hodgson, Marshall G.S. *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek*. çev. Ahmet Kanlıdere. Ahmet Aydoğan. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2001.

- İslamoğlu, Huri. “Açılış”. *Neden Avrupa Tarihi?* drl. Huri İslamoğlu. çev. Simten Coşar vd. 9-23. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Karaosmanoğlu, Kerem- Karaosmanoğlu, Defne. “Avrupamerkezciliği Eleştirmek: Çıkmazlar ve Alternatif Bakışlar”. *İnsan ve Toplum* 3/6 (2013), 49-68.
<http://dx.doi.org/10.12658/human.society.3.6.M0074>
- Kramer, Samuel Noah. *Tarih Sümer’de Başlar, Yazılı Tarihteki Otuzdokuz İlk*. çev. Hamide Koyukan. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2002.
- Kurt, Veysel. “Siyaset Odaklı Bir Sosyal Bilim Yaklaşımı: Avrupamerkezcilik”. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2012), 6-19.
- Pomeroy, Sarah B. *Antik Yunan’ın Kısa Tarihi, Siyaset, Toplum ve Kültür*. çev. Oğuz Yarılgış. İstanbul: Alfa yayınları, 2018.
- Ronan, Colin A. *Bilim Tarihi, Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişimi*. çev. Ekmeleddin İhsanoğlu - Feza Günergun. Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2005.
- Russell, Bertrand. *Batı Felsefesi Tarihi 1*. çev. Muammer Sencer. İstanbul: Say Yayınları, 2004.
- Stam, Robert - Shohat, Ella. “İçice Geçmiş Tarihler: Avrupamerkezcilik, Çokkültürcülük ve Medya”. çev. E. Sözen. *Köprü Dergisi* 77 (Kış 2002), 70-76.
<https://www.koprudergisi.com/kis-2002/icice-gecmis-tarihler-avrupamerkezcilik-cokkulturculuk-ve-medya/>
- Stöhring, H.J. *İlk Çağ Felsefesi, Hint, Çin, Yunan*. çev. Ömer Cemal Güngören. İstanbul: Yol Yayınları, 2015.
- Strano, Giorgio. “Astronomi”. *Antik Yunan*, ed. Umberto Eco. çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.
- Strauss, Leo ve Crospey Joseph. *History of Political Philosophy*. ed. Leo Strauss and Joseph Crospey. Chicago and London: The University of Chicago Press, Third Edition, 1987.
- Şan, Mustafa Kemal. “Sosyal Bilimleri Yeniden Kurgulamak: Avrupa-Merkezcilik Yaklaşımlarının Aşılması”. *Sosyoloji Dergisi* 3/15 (2007), 57-84.
- Şimşek, Ahmet. “Türkiye’de Tarih Ders Kitaplarında Avrupamerkezcilik”. *İnsan ve Toplum* 3/6 (2013), 193-222.
- Tannenbaum, Donald. *Siyasi Düşünce Tarihi*. çev. Özgüç Orhan. Ankara: BB101 Yayınları, 2017.
- Vergin, Nur. *Siyasetin Sosyolojisi, Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007.
- Versenyi, Lzslo. *Sokratik Hümanizm*. çev. Ahmet Cevizci. İstanbul: Sentez Yayınları, 2007.
- Wallerstein, Immanuel. *Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Yalçınkaya, Ayhan. “Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset”. *Sokrates’ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler*. drl. Mehmet Ali Ağaoğulları. 19-90. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.